

TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE ÇİRMEN KAZASI'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI (1844-1845)*

SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF ÇİRMEN DISTRICT IN (1844-1845) ACCORDING TO TEMETTUAT REGİSTERS

Tahir Bilirli**
Rümeysa Üzmez***

ÖZ

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılla birlikte birçok alanda yenilik sürecine girmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile idari, hukuki, mali ve sosyal birçok alanda yenilikler yapılmıştır. Vergi konusu, mali alanda yapılan yeniliklerin başında gelmektedir. Temettuat Defterleri, bu yeniliklerin içerisinde yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin, sosyo-ekonomik yapısının aydınlatılmasında temettuat defterlerinin yeri ve önemi büyüktür. Bu defterlere, hane reislerinin isim ve unvanları, sahip oldukları ekilen ve nadasa bırakılmış araziler, bahçeler, bağlar, hayvanlar ile tüccar ve esnafın bir senede tahmini geliri kaydedilmiştir.

Bu çalışmada Edirne Viyaleti'ne bağlı Çirmen Kazası'nın; Umurbey, Alibey, Sarıcaşı, Toprak, Haylan, Göçebe Yörük hanından Hacı Salih ve Kavak mahallelerine ait temettuat defterlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu mahallelerin dördü Müslüman üçü ise Gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Defterlerde kaydedilen bilgiler ölçeğinde, Çirmen Kazası'na ait nüfus, zirai yapı, alınan vergiler, yetiştirilen tarım ürünleri, hayvanlar ve hane sahiplerinin mesleklerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeler neticesinde, bölge halkının sosyo-ekonomik faaliyetlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, 19. yüzyıl, Edirne, Çirmen, Temettuat Defterleri, Vergi.

Abstract

Ottoman Empire, entered a period of innovation in various fields with the advent of the 19th century. The declaration of the Tanzimat Edict ushered in reforms in administrative, legal, financial, and social domains. The tax issue is one of the leading innovations in the financial field. Temettuat registers are among these innovations. Temettuat registers have a great place and importance in illuminating the socio-economic structure of the Ottoman Empire. These registers contained detailed information about household heads, including their names, titles, cultivated and fallow lands, gardens, orchards, and all their livestock. Additionally, they recorded the estimated annual income of merchants and artisans.

In this study, an evaluation of the revenue registers of Umurbey, Alibey, Sarıcaşı, Toprak, Haylan, Göçebe Yörükhan from Çirmen District, affiliated with the Edirne province, was conducted. Four of these neighborhoods are Muslim and three are non-Muslim. Based on the information recorded in the registers, the population of Çirmen District, agricultural structure, taxes collected, agricultural products grown, animals and occupations of the household owners were evaluated. The aim of this assessment was to reveal the social and economic activities of the region's inhabitants.

Keywords: Ottoman Empire, 19th. Century, Edirne, Çirmen, Temettuat registers, tax.

* Bu makale 01.07.2024 tarihinde dergimize gönderilmiş; 04.07.2024 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 20.07.2024 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Bu çalışma Rümeysa Üzmez tarafından Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yapılan "Temettuat Defterlerine Göre Çirmen Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1844-1845)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Tahir Bilirli- Rümeysa Üzmez, "Temettuat Defterlerine Göre Çirmen Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1844-1845)", *Müellif Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, S. 2, (Aralık 2024), s. 1-13.

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, tahirbilirli@karabuk.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5275-4654

*** Bilim Uzmanı, uzmezrumeysa@gmail.com, ORCID: 0009-0003-7354-3874.

Giriş

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla devletin kötüye gidişini durdurabilmek için daha önce yapılan reformlardan farklı olarak, her alanda modernizasyon çabaları ile girmiş ve bu süreçte devlet yeniden yapılandırılmıştır. III. Selim’le başlayan bu süreç II. Mahmud’la birlikte üst seviyelere kadar çıkmıştır. Başta mali reformlar olmak üzere yapılan reformların birçoğu merkezi otoriteyi güçlendirmek amacı ile yapılmaktaydı. Güçlü bir merkezi otorite için öncelikli olan Müslim ve Gayrimüslim tebaanın nüfus ve arazisinin tespit edilmesi idi. Bunun için Osmanlı tarihinde 1830 yılında ilk nüfus sayımı yapılmış ancak bu sayım tek başına yeterli olmadığından mali disiplinin en önemli ikinci ayağı olan tebaanın arazisi ve verdiği verginin tespit edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece gelir-gider dengesi yeniden sağlanmış olacak, tespit edilen gelirler hazineye toplanacak ve giderler de hazineden harcanacaktı. Tanzimat (1839) öncesinde toplanan vergiler birçok farklı isimler altında alınan örfi vergilerden oluşmaktaydı. Tanzimat sonrasında bu vergiler tek bir vergi altında birleştirilmek istenmiş, bunun için 1840 yılında vergi mükelleflerinin emlak, arazi, hayvanat ve temettuat durumlarının tespit edilerek daha adil bir vergilendirme yoluna girilmiştir. “*Emlâk, Arazi, Hayvanât ve Temettuat*” adı verilen sayımlar neticesinde yirmi bine yakın defter serisi kayıt altına alınmıştır¹. Temettuat sayımları, 1840 ve 1845 yıllarında olmak üzere iki kez gerçekleştirilmiştir².

Temettu, Arapça kökenli bir sözcük olup, “*kâr etme, kazanma*”, “*kâr, fayda*” anlamına gelmektedir. Temettuat ise bu sözcüğün çoğuludur ve kârlar, faydalar anlamına gelmektedir.³ Temettuat vergisi esnaf, tüccar, köylü, şehirli vs. hane reislerinin kazançlarına uygun olarak toplanan vergidir⁴. Temettuat Defterleri de bu vergilerin kayıt altına alındığı defterlerdir⁵. Başlangıçta yüzde üç oranında alınan bu vergiler daha sonraları yüzde dörde çıkarılmıştır⁶.

Temettuat defterleri, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nde Maliye Vâridât Kalemî Defterleri kataloğunda bulunmaktadır. Bu defterlerin 17.747 tanesi araştırmacıların hizmetine açılmıştır. Defterler 1844-1845 (H. 1260/1261) yıllarında gerçekleştirilen sayımları içermektedir⁷. Temettuat defterleri birçok araştırmacıya ana kaynak olmuş, bu defterler üzerinden birçok şehrin sosyal ve iktisadi yapısı makale, kitap ve tez olarak incelenmiştir. Temettuat defterleri üzerinde ilk olarak Tefik Güran⁸ Ödemiş Kasabası’nın sosyo-ekonomik yapısını inceleyerek bu geleneği başlatmış ardından, Mübahat Kütükoğlu⁹, Sait Öztürk¹⁰ gibi tarihçilerin çalışmaları ile ileri seviyeye çıkarılmış ve bunları birçok yüksek lisans ve doktora çalışmaları ile diğer bilimsel çalışmalar takip etmiştir.

Bu çalışmada da Temettuat Defterleri çerçevesinde Çirmen kaza merkezinin nüfusu, zirai yapısı, alınan vergileri, yetiştirilen tarım ürünleri, hayvanlar ve hane sahiplerinin mesleklerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Kullanılan defterler ise şunlardır: Umurbey Mahallesi, BOA. ML. VRD. TMT.d, no 5405; Alibey Mahallesi BOA. ML. VRD. TMT.d, no 5413; Kavak Mahallesi, BOA. ML. VRD. TMT.d, no 5425; Hacı Salih Mahallesi, BOA. ML. VRD. TMT.d, no 5423; Haylan Mahallesi, BOA. ML. VRD. TMT.d, no 5433; Toprak Mahallesi, BOA. ML. VRD. TMT.d, no 17508; Sarıcapaşa Mahallesi, BOA. ML. VRD. TMT.d, no 5457’dir.

Tarihte Çirmen Kazası

Çirmen’in eski adı Tshronomen’dir. Çirmen, Meriç Nehri kıyısında, Edirne’nin kuzeybatısında yer alır. Edirne’nin fethi ile beraber Osmanlı topraklarına katılmıştır¹¹. Türkiye ile Avrupa’yı birbirine bağlayan bu bölgenin batısında Istarca, kuzeyinde Balkan, güneyinde

¹ Süleyman Yükcü, Nur Fidancı, Umur Soysal, “Osmanlı Devleti’nde Temettuat Defterlerinin Önemi ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.7, (2014), s. 170-171.

² Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarih Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, LIX/225, (1995), s. 395.

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yay., Ankara, 2013, s. 1251.

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1972, s. 453.

⁵ Alpay Bizbirlik, Zafer Atar, “19.Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterlerinin Yeri” Saruhan Sancağı Mütevellî Çiftliği Temettuat Defteri Örneği”, *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*, S. 45, (2009), s. 39.

⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 2013, s. 346.

⁷ Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri”, *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası*, 20-21 Nisan 1998, Ankara, 1998, s. 721.

⁸ Tefik Güran, “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 41, S. 1-4, (1985), s. 301-319.

⁹ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarında Temettü Defterleri”, *Belleten*, LIX/225, 1995.

¹⁰ Sait Öztürk, “XIX. Yüzyılda Söğüt’ün Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (Ekim 1995), s. 106

¹¹ Yusuf Halaçoğlu, “Çirmen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 341.

Rodop dağları yer almaktadır. Bu dağların arasında Meriç Vadisi bulunmaktadır. Bu vadiden geçen Meriç Nehri ve bu nehre bağlı olan Tunca ve Arda ırmakları bölgenin jeopolitik önemini arttırmaktadır¹².

Osmanlı Devleti'nin Rumeli ile ilk ilişkileri 1321 yılında Mudanya'yı alıp Marmara Denizi'ne ulaşmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Rumeli'ye, küçük gruplar halinde geçişler yaparak bölgeyi tanımaya çalışmışlardır¹³. Bizans İmparatoru Kantakuzenos'un 1352'de Osmanlıdan yardım istemesi üzerine Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa, 20.000 kişilik kuvvetiyle Rumeli'ye geçmiş, kuşatma altında olan Edirne'yi ve burada tutulan İmparator'un oğlunu kurtarmıştır. Bizans, yardım karşılığında Gelibolu Yarımadası'nda bir kaleyi Osmanlılara vermeyi taahhüt etmişti. Bu başarı neticesinde Süleyman Paşa Anadolu'ya dönerken bu yarımada bulunan Çimbi (Çimpe) Kalesi'nde bir miktar asker bırakmıştır¹⁴.

Çimpe Kalesi Rumeli'de bir askeri üs olarak kullanılmak istenmiş ve Balkanlar'da yayılmak için büyük bir fırsat olmuştur. 1357 yılında Çorlu, Tekirdağ, Lüleburgaz, Malkara, Şarköy, Keşan ve İpsala fethedilerek Meriç'e ulaşılmıştır. Rumeli Fatihi olarak da bilenen Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra da fetihler devam etmiştir. Temmuz 1362'de Edirne'nin fethi gerçekleşmiştir¹⁵. Çirmen de Edirne'nin fethi ile beraber Osmanlı Devleti'ne katılmıştır¹⁶.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hızlı fetihleri neticesinde sancak denilen idari birimler ortaya çıkmış, bu sancaklardan askeri organizasyonlar olarak da faydalanılmıştır. Rumeli'de kurulan sancaklardan ilki Gelibolu Sancağı'dır¹⁷. Daha sonra Vize, Çirmen, Sofya ve Niğbolu sancakları kurulmuştur¹⁸. Çirmen, XV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Edirne'nin de bağlı olduğu bir sancak merkezi haline gelmiştir. Bu sancak, Vize ve Kırkkilise (Kırklareli) içine alan Rumeli Beylerbeyliği'ni oluşturan ilk sancaklardan biridir¹⁹. Çirmen'in, sancak olarak seçilmesinde bulunduğu jeopolitik konumu etkili olmuştur. Meriç Vadisi'ne hâkim ve Edirne'yi muhafaza edebilecek bir konumdur²⁰. Evliya Çelebi, Rumeli Eyaleti'ne bağlı 16 sancaktan birinin de Çirmen Sancağı olduğunu söyler²¹. Çirmen Sancağı, XVIII. yüzyılda Özi Eyaleti'ne bağlı livâlardan biri haline gelmiştir ve burada Çirmen, Cısr-i Mustafa Paşa, Uzuncaabad, Eyneçik, Hasköy, Rodoscuk ve Akçakazık kazaları yer almıştır²².

Çirmen, 1829 yılından itibaren Edirne Vilâyeti'ne bağlı bir kaza olmuş²³, XIX. yüzyılın sonunda Cısr-i Mustafa Paşa Kazası içerisinde bir nahiye haline gelmiştir. 1890 yılında on dokuz köyü olan bir nahiye olduğu bilinmektedir. Çirmen, günümüzde küçük bir köy olarak Yunanistan-Bulgaristan sınırı üzerinde yer almaktadır²⁴.

Temettuat Defterlerine Göre Çirmen Kazası'nın Genel Yapısı

Nüfus Yapısı

Çirmen Kazası'na ait yedi mahallenin nüfusunun tespit edilmesinde temettuat defterlerine kaydedilen hane sayısı esas alınmıştır. Buna göre Umurbey Mahallesi'nde 79, Alibey Mahallesi'nde 22, Kavak Mahallesi'nde 16, Göçebe Yörükhanı'ndan Hacı Salih Mahallesi'nde 58, Haylan Mahallesi'nde 10, Toprak Mahallesi'nde 14, Sarıcapaşa Mahallesi'nde 32 hane olmak üzere toplam 231 hane bulunmaktadır. Bu hanelerdeki nüfusun tespit edilebilmesi için Ömer Lütfi Barkan'ın hane katsayısı formülü kullanılmıştır. Bu formüle göre hane sayısının beş ile çarpımı bize yaklaşık nüfusunu vermiştir²⁵. Aşağıda Tablo 1'de hane sayısına göre yaklaşık nüfus verilmiştir.

¹² Siddık Çalık, *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Düzeni (15.16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yay., İstanbul, 2005, s.13.

¹³ Mehmet İnbâşi, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, C. 9, 2002, s. 155.

¹⁴ Mustafa Cezzar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.1, TTK, Ankara, 2010, s. 84.

¹⁵ Yılmaz Öztuna, *Avrupa Türkiye'sini Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 18.

¹⁶ Halaçoğlu, "Çirmen", s.341.

¹⁷ Çalık, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁸ Mehmet İnbâşi, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Ohri Sancağı", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 1295.

¹⁹ Halaçoğlu, "Çirmen", s. 341.

²⁰ M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yay., İstanbul, 2007, s. 12.

²¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C.3, 2. Kitap, (Haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yay., 2006, İstanbul, s. 514.

²² P. L. İnciciyan, H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 4-5, (1976), s. 133-134; Halaçoğlu, "Çirmen", s. 341.

²³ Yaşar Uğurlu, "16. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Merkez Taşra İlişkileri ve Çirmen Örneği", *ABAD*, 1(2), (2018), s.102.

²⁴ Halaçoğlu, "Çirmen", s. 342.

²⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, (1953), s. 26.

Tablo 1: Hane sayısına göre mahallelerin yaklaşığ nüfusu

Mahalle	Hane Sayısı	Yaklaşığ Nüfus
Alibey	22	110
Umurbey	79	395
Sarıcapaş	32	160
Toprak	14	70
Haylan	10	50
Kavak	16	80
Hacı Salih	58	290
Toplam	231	1.155

Tablo 1’den anlaşılacağı üzere en fazla nüfus Umurbey Mahallesi’nde, en az nüfus ise Haylan Mahallesi’ndedir. Mahallelerde 231 hanede 1.155’lik bir nüfus vardır. Sarıcapaş, Toprak ve Haylan mahalleleri Gayrimüslim mahalle olup toplam 56 haneden meydana gelmektedir. Gayrimüslim nüfus genel nüfus içerisinde ¼ oranındadır. Gayrimüslim nüfus yoğun olarak Sarıcapaş Mahallesi’nde yaşamaktadır.

Meslekler

Genel olarak Osmanlı Devleti’nin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Çirmen Kazası mahallelerinde de mesleki yapılanmanın bu yönde geliştiğini söylemek mümkündür. Tarım ve hayvancılıkla ilgilenenlerin sayısı 201’dir. Sanayi ve ticaret ile ilgili mesleklerle uğraşanların sayısı 158, kamu görevlilerinin sayısı 11, askeri ve güvenlikle ilgilenenlerin sayısı ise 16’dır.

Yedi mahallenin meslek dağılımı, en fazla tarım ve hayvancılıkla ilgilidir. Bu alanda tespit edilen meslekler; erbâb-ı ziraat²⁶, hizmetkâr, orakçı, çabacı/çapacı, sığırtmaç/çoban, duhan renberliğı ve bekçidir. En çok yapılan meslek erbab-ı ziraattir. Buradan da anlaşıldığı zeri Çirmen Kazası’nda ziraat ön plana çıkmaktadır.

Çirmen mahallelerinde; bakkal, tütün tüccarı, yağıcı, dülger, dülger çırağı, salcı, kömürcü, keserci, oduncu, keresteci, arabacı, kahveci, attar, koyun tüccarı, demirci, orapçı, aba tüccarı olmak üzere birçok esnaf ve meslek grubu bulunmaktadır. Bunların toplamı 156 kişi olup en fazla yapılan meslek kmrclktr. Alibey ve Hacı Salih mahallelerinin dışında tüm mahallelerde bu meslek icra edilmiştir. Kmrclğn tek bir meslek olarak yapıldığı durumlar olsa da genel olarak ikinci bir iş olarak ve ek gelir elde etmek amacıyla birçok kişi tarafından yapılmıştır.

Esnaf ve tüccarların dışında mahallelerde görev yapan imam, muallim ve güvenlik görevlileri de bulunmaktadır. Mahalle defterlerinde kayıtlı birer imam, müezzin, mu’allim-i sibyan ve imam vekili tespit edilmiştir. Güvenlik görevlisi veya asker olarak da bir zaptiye neferi, iki muvakkat yani geçici zaptiye ve bir eski redif askeri (mlzım) kaydedilmiştir. Bunların dışında Asâkir-i Hassa’dan teka’d yani emekli olan kişiler de vardır.

Alınan Vergiler

Osmanlı Devleti’nde 1839 yılı öncesinde birçok farklı isimler altında alınan vergilerin bu yıldan itibaren tek bir isim altında yani “an-cemaatin vergi” adında toplanmasına karar verilmiştir. 1840’ta muhassıllar tarafından yapılan sayım neticesinde “Emlâk ve Arazi ve Hayvanât Temettuat Defterleri” meydana getirilmiştir. Tutulan bu defterlerde vergiler “vergi-yi mahsusa” olarak yazılmış aynı zamanda şre ait bilgiler de yer almıştır²⁷. Osmanlı Devleti’nde, resm-i bahçe, resm-i bostan, resm-i bağı, resm-i penbe, resm-i kovan ve resm-i şıra gibi şr vergileri bulunmaktaydı²⁸.

Çirmen Kazası dahilindeki mahallelerde vergi-yi mahsusa, her hane reisinden mal varlığına ve ödeyebilme imkânına göre nakit olarak alınmıştır. Örneğın, “sene-i sâbıkada vergisi 165

²⁶ Erbâb; ehil, muktedir. Yani bir işi yapmaya gücü yeten demektir. Erbâb-ı ziraat, çiftçilik yapan kimsedir. Devellioğlu, a.g.e., s.258.

²⁷ Musa Demir, 19. Yüzyılın İkinci eyreğinde Zile Kaza Merkezinde Ekonomik ve Sosyal Yaşam (Temettuat Kayıtlarına Göre), (Takat Gaziosmanpaş

²⁸ Cengiz Becermen, Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri, Vergi Müfettişleri Derneğı Yay., Ankara, 2008, s. 41-42.

*kuruş*²⁹ olarak yazılmıştır. Ayrıca bu mahallelerden aşar vergisi de alınmıştır. Öşür, onda bir oranında alınan bir vergi olup³⁰ bu oran Tanzimat'la birlikte 1/8'e kadar çıkarılmıştır³¹. Öşür vergisi arpa, buğday, mısır, tütün ve darı gibi tarım ürünlerinden alınmıştır.

Tanzimat'tan önce resm-i ganem olarak da bilinen ve küçükbaş hayvanlar üzerinden aynı ve nakdi olarak alınan âdet-i ağnâm vergisi Tanzimat'tan sonra sadece nakdi olarak toplanmaya başlanmıştır³².

Her mahalleden vergi-yi mahsusa, öşr-i üzüm, öşr-i kovan, resm-i kovan ve âdet-i ağnâm olmak üzere beş farklı vergi toplanmıştır. Aşağıdaki tablo 2'de bu vergilerin mahallelere göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 2: Alınan vergiler ve mahallere göre dağılımı

Alınan Vergiler	Alibey	Umurbey	Sarıcapaşa	Toprak	Haylan	Kavak	Hacı Salih
Vergi-yi mahsusa	865	5.116,75	2.911	1.963	1.097,5	1.918,5	6.052
Öşr-i üzüm	87	380,5	229	0	52	25	410,5
Resm-i kovan	4	80		1.076	226,5	1,5	3
Âdet-i ağnâm		22,75	16,5	3,75	30,25	112,5	18,75
Öşr-i kovan				9,5	1,5	12	
Toplam (Kuruş)	956	5.600	3.156,5	3.052,25	1.407,75	2.069,5	6.484,25

Kovan öşrü haricindeki vergiler hemen hemen tüm mahallelerden alınırken bu vergi sadece Toprak, Haylan ve Kavak mahallelerinden alınmıştır. Hacı Salih Mahallesi en çok vergi veren mahalle olurken, 956 kuruş vergi ile de en az vergi veren mahalle Alibey Mahallesi'dir. En çok verilen vergi, vergi-yi mahsusa olurken en az vergi öşr-i kovan olmuştur.

Bu vergilerin dışında Gayrimüslimlerden alınan cizye vergisi, belirli bir yaşa gelmiş olan erkeklerden alınmaktaydı. Cizye vergisi Tanzimat öncesinde “*kolcu*” ve “*cizyedar*” adında devlet görevlileri tarafından toplanmıştır. 1840-1842 yıllarında bu görevi taşrada piskopos ve kocabaşılar, merkezde ise patrikhane toplamış fakat gelirler azalınca 1842 yılından sonra cemaat liderlerinin yardımıyla devlet görevlileri bu işi üstlenmiştir³³.

Mükelleflerden alınan bu vergiler kişilerin gelirine göre a'lâ, evsat ve ednâ olmak üzere üç sınıfa göre toplanıyordu. Temettuat defterlerine ekonomik durumu iyi olan a'lâ, orta olan evsat, kötü olan ise ednâ olarak kaydedilmiştir. Böylelikle cizye sınıflarına bakılarak cizye alınan hanenin ekonomik geliri hakkında bir fikre sahip olmak mümkündür. Cizye kişiyi ilgilendirdiği için hane reisinin dışında vergiden sorumlu olan varsa, o bireylerden de bu vergi alınmıştır. Sorumlu kişiler, belli bir yaşa gelmiş, iş görebilmesine mâni bir durumu olmayan erkeklerdir³⁴.

Cizye vergisi, Gayrimüslim olan Sarıcapaşa, Toprak ve Haylan mahallelerinden alınmıştır. Alınan bu vergi temettuat defterlerinde “*a'sârî ve rûsûmu*” başlığından sonra “*yedinde olan kâğıdı*”, “*yedinde olan evrâkı*” şeklinde kaydedilmiş daha sonra kişilerin varsa emlak ve hayvanları yazılmıştır. Defterlerde kişilerin cizyeleri çoğu zaman kısaltılarak yazılmıştır. Ekonomik durumu iyi olan “*a*”, orta olan “*ta*” kötü olan ise “*nâ*” şeklinde kaydedilmiştir.

²⁹ BOA., *ML. VRD. TMT. d. no 5425*, s. 4.

³⁰ Devellioğlu, *a.g.e.*, s.

³¹ Demir, *a.g.t.*, s. 115.

³² Mustafa Durdu, “Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre Çirmen Kazası Kovancılar ve Gölcük Köyleri (1844-1845)”, *Selçuk Türkiyat*, S.55, s.345.

³³ Durdu, *a.g.m.*, s. 345.

³⁴ Durdu, *a.g.m.*, s. 347.

Sarıcapaşa Mahallesi'nde bir a'lâ, 20 evsat, Toprak Mahallesi'nde iki a'lâ, 26 evsat, Haylan Mahallesi'nde bir a'lâ, 10 evsat, iki ednâ cizye vergisi alınmıştır.

Mesleki Gelirler

Temettuat defterlerinde her haneye ait emlak, hayvan, arazi gelirleri vs. kaydedildikten sonra en alt bölüme bunlardan sağlanan toplam gelir "mecnû'undan temettuatı" şeklinde yazılıp burada toplanmıştır. Bunun da hemen altına yaptığı işten temettuatı yazılıp "yekûn" şeklinde her ikisinin toplamı yazılmıştır. Aşağıda tablo 3'te mahallelerde bulunan halkın mesleğinden ve mecnû'undan temettuatı verilmiştir.

Tablo 3: Mecnû'undan ve mesleğinden gelirlerin mahallelere göre dağılımı

Mahalle	Mecnû'undan	Mesleğinden	Toplam
Alibey	5.383	3.750	9.133
Umurbey	45.956	14.160	60.116
Sarıcapaşa	16.000	16.615	32.615
Toprak	8.247,5	13.937	22.184,5
Haylan	2.809	8.500	11.309
Kavak	11.318	7.400	18.718
Hacı Salih	20.589,5	41.965	62.554,5
Toplam	110.303	106.327	216.630

Tablo 3'te yer aldığı üzere toplam gelir en fazla 45.956 kuruş ile Umurbey Mahallesi'ne, en az toplam gelir ise 2.809 kuruş ile Haylan Mahallesi'ne aittir. Mahalleler arasındaki bu büyük farkın oluşmasının en büyük sebebi nüfus farklılıklarıdır. Bir başka sebebin ise bu mahallelerde yapılan meslekler olduğu söylenebilir. Mahallelerdeki toplam gelir: 110.303 kuruş, mesleğinden gelir: 106.327 kuruştur. Çirmen'in Alibey, Umurbey, Sarıcapaşa, Toprak, Haylan, Kavak ve Hacı Salih mahallelerine ait toplam gelir 216.630 kuruştur.

Temettuat defterlerinde yer alan rakamsal değerlerin toplamları verilirken kâtipler tarafından bazı hesaplama hatalarının yapıldığı tespit edilmiştir. Bu hatalar bazen eksik hesaplama bazen de fazla hesaplama olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahallelere ait her bir defterin sonunda genel toplamlar verilmiştir. Hesaplamalarının toplamına bakıldığında tüm mahallelerden toplam 201.956 kuruş gelir elde edildiği yazılırken yapılan yeni bir hesaplamada bu rakam 216.630 kuruş olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla iki hesap arasında 14.671 kuruş fark bulunmaktadır.

İncelenen mahallelerde dükkân ve değirmenler de gelir kaynağı olarak kaydedilmiştir. Hane reisinin sahip olduğu dükkân veya değirmenin hemen altına yıllık geliri yazılmıştır. Bu gayrimenkullerin kiralanıp kiralanmadığı da belirtilmiştir. Umurbey Mahallesi'nde iki adet bakkal dükkânı, Sarıcapaşa Mahallesi'nde bir adet kiralık bakkal dükkânı ve bir adet kiralık attar dükkânı, Kavak Mahallesi'nde bir adet dere değirmeni, Hacı Salih Mahallesi'nde beş adet dere değirmeni bulunmaktadır. Mahallelerin toplamında bulunan, dört dükkândan yıllık 4.350 kuruş gelir elde edilirken, altı dere değirmeninden ise 270 kuruş yıllık gelir sağlanmıştır.

Çirmen Kazası'nda Tarımsal Faaliyetler

Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatı etkileyen iktisadi hayat tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. İncelenen temettuat defterlerinde hane reisinin adı, unvanı, mesleği vs. yazılıp genel bilgiler aktarıldıktan sonra devamında emlak durumlarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Emlak gelirleriyle ilgili verilen ilk bilgiler mevrû' tarla, gayr-i mevrû', müste'ciri olduğu tarla, bağ, dut

bahçesi, sebzevat bahçesi, dükkânlar, değirmenler ve bunların kiraya verilme ya da kiralanma durumlarıdır. Ayrıca bu emlâkın ortakları olup olmadığı, yıllık gelirlerinin kaç kuruş olduğu defterlerde her bir emlâk için ayrı ayrı yazılmıştır.

Çiftçi haneler, toprağın verimini attırabilmek için bir yıl toprağının bir kısmını işlerken diğer bir bölümünü nadasa bırakırdı. Bu yüzden toprak, mevrû' ve gayr-ı mevrû' olarak üzere ikiye ayrılmaktadır³⁵. Mevrû' tarla, ekili olan, gayr-ı mevrû' tarla ise o yıl ekilmeyip dinlenmeye bırakılan tarlayı ifade etmektedir. İncelediğimiz temettuat defterlerinde dönüşümlü olarak nadas sisteminin uygulandığını görüyoruz.

Kiralanan emlâk, "müste'ciri olduğu tarla, müste'ciri olduğu sebzevat bahçesi" olarak kaydedilmiştir. Ortakları olan emlâk ise "şerikleri Mustafa ve Süleyman"³⁶ şeklinde kaydedilmiştir. Bağ ya da bahçeler yeni ekilmiş ve hasılatı olmayacaksa "fidanlık dut bahçesi iki seneden sonra hasılât olacağı" şeklinde yazılmıştır. Bu arazilerin yalnızca dönümleri verilmiştir.

Mahallelerde bulunan tarım alanları, mevrû' tarla, gayr-ı mevrû' tarla, kiraya verilen mevrû' tarla, kiraya verilen gayr-ı mevrû' tarla ve müste'ciri olduğu tarla olmak üzere beş başlık altında incelenmiştir. Aşağıda tablo 4'te yedi mahallenin arazi bilgileri bir arada verilmiştir.

Tablo 4: Mahallelerin tarım alanlarının dağılımı ve yıllık gelirleri

Mahalle	Mevrû' tarla (Dönüm)	Gelir	Gayr-ı mevrû' tarla (Dönüm)	Kiraya vermiş olduğu	Gelir	Kiraya vermiş olduğu gayr-ı	Müste'ciri olduğu tarla (Dönüm)	Gelir
Umurbey	440	41.109,5	514,5	322,5	3.907,25	891	239,5	24.460,5
Alibey	51	4.868,5	11	40	412	167	18,5	1.139,5
Toprak	140	18.648,5	45			15		
Sarıcapaşa	12	1.816	23				148	18.808,25
Haylan	144	3.553,5	168					
Kavak	304	19.654,5	263					
Hacı Salih	162	12.053	76,5	6	136			
Toplam	1.253	101.703,5	1.101	368,5	4.455,25	1.073	406	44.408,25

Tablo 4'ten de anlaşılacağı üzere, Hacı Salih Mahallesi'nde altı dönüm arazi kiraya verilmiş ve buradan 136 kuruş yıllık gelir elde edilmiştir. 76,5 dönüm arazi ise nadasa bırakılmıştır. Fakat burada dikkati çeken bir husus vardır. Hacı Salih Mahallesi'nde 162 dönüm mevrû' tarladan 12.053 kuruş yıllık gelir elde ederken Toprak Mahallesi'nin 140 dönüm araziden 18.648,5 kuruş yıllık gelir elde ettiği görülmüştür. Toprak Mahallesi'nin, Hacı Salih Mahallesi'nden daha az ekili arazisi olup, daha fazla yıllık gelir sağlamasında bu bölgede yetiştirilen ürünlerin önemi vardır. Toprak Mahallesi, buğdaydan 475 kuruş gelir elde ederken Hacı Salih Mahallesi 252,5 kuruş elde etmiştir. Bu da geliri daha yüksek olan tarım ürününün daha fazla ekildiğini ve bu sayede daha az topraktan daha fazla gelir sağlandığını göstermektedir. Tarlaların toplam dönümü ve bu tarlalardan elde edilen yıllık gelir aşağıdaki tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Mahallelerin toplam tarla ve yıllık gelirleri

³⁵ Tefvik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yay., İstanbul, 1998, s. 88.

³⁶ BOA. ML. VRD. TMT. d. no 5423, s. 4.

Mahalle	Toplam tarla (Dönüm)	Toplam yıllık tarla geliri (Kuruş)
Umurbey	2.407,5	69.477,25
Alibey	287,5	6.420
Toprak	200	18.648,5
Sarıcapaşa	183	20.624,25
Haylan	312	3.553,5
Kavak	567	19.654,5
Hacı Salih	244,5	12.189
Genel Toplam	4.201,5 dönüm	150.567 kuruş

Tablo 5'ten anlaşıldığı üzere en fazla tarlaya sahip olan Umurbey Mahallesi aynı zamanda 69.477,5 kuruş yıllık gelire en fazla hasılat elde eden mahalledir. 3.553,5 kuruş ile en az gelire sahip olan Haylan Mahallesi'nde 312 dönüm arazi varken, 183 dönüm ile en az araziye sahip olan Sarıcapaşa Mahallesi'nin geliri 20.624,5 kuruştur. Buradan da anlaşılacağı üzere tarım alanlarının büyüklüğünden ziyade yetiştirilen tarım ürünlerinin türlerinin etkili olduğu görülmektedir. Bu durumu anlayabilmek için mahallelerin arazi ve yıllık gelirlerinden sonra bu arazilerde yetiştirilen ürünlerin dağılımını incelemek yerinde olacaktır.

Mahallelerde; buğday, çavdar, arpa, mısır, burçak, darı, tütün, fiğ ve alâf denilen yulaf yetiştirilmekteydi. Burçak, yalnızca Toprak Mahallesi'nde yetiştirilirken yulaf, Umurbey Mahallesi'nde yetiştirilmiştir. En çok yetiştirilen ürünler buğday, çavdar ve arpadır. Bu ürünlerin ekimi bütün mahallelerde yapılmaktaydı. Buğday ve çavdarın ekmek yapımında, arpanın ise hayvanların beslenmesinde kullanılması bu ürünlerin tercih edilmesinde önemli bir sebeptir. Temettuat defterlerinde, bu ürünler "a'şârı ve rsmu" başlığı altında kaydedilmiştir. Bu başlık altında ürünlerin kıymeti, kilesi ve kuruşu yer almıştır.

Bu ürünlerden: buğdayın kıymeti: 10 kuruş, çavdar altı kuruş (bazı yerlerde sekiz kuruş olarak hesaplanmıştır), arpa beş kuruş, mısır altı kuruş, darı dört kuruş, tütün iki kuruş, fiğ yedi kuruş, burçak sekiz kuruş, alâf 2,5 kuruş olarak hesaplanmıştır. Tarım ürünlerinden elde edilen hasılatın mahallelere göre dağılımı aşağıda Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Tarım ürünleri yıllık gelirinin mahallelere dağılımı

Tarım Ürünleri	Alibey	Umurbey	Sarıcapaşa	Toprak	Haylan	Kavak	Hacı Salih	Toplam
Buğday	227,5	2.093,75	620	495	120	475	252,5	4.283,75
Çavdar	67,5	878,75	310,5	276	46,5	120	339	2.038,25
Arpa	65	495,5	193	120	35	32,5	105,5	1.046,5
Mısır		46,5				56		102,5
Burçak				8				8
Darı		29,5	2	80				111,5

Tütün				87,5		420		507,5
Fiğ		29,75	38,5					68,25
Alâf		2						2
Toplam (kuruş)	360	3.575,75	1164	1.066,5	201,5	1.103,5	697	8.168,25

Çirmen Kazası mahallelerinde tarımsal faaliyetler içerisinde değerlendirilebilecek olan bağcılık ve sebzeçiliğin tarımsal ürünlere göre daha önemli bir yere sahip olduğunu yıllık gelirinden tespit etmek mümkündür. Öyle ki tarlalarda yetiştirilen ürünlerin toplam yıllık gelirleri 8.168,5 kuruş iken bağcılıktan kazanılan yıllık gelir 18.019,5 kuruştur. Toprak Mahallesi dışında tüm mahallelerde bağcılık yapılmaktadır.

Bunlardan başka çayır, kiraya vermiş olduğu veya kiralamış olduğu sebzevât bahçesi mevcuttur. Tüm bunların mahallelere göre dağılımı dönüm ve yıllık geliri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Bağ-bahçe-çayır-sebzevât miktarı ve yıllık gelirleri

Mahalle	Bağ (Dönüm)	Gelir	Dut bahçesi (Dönüm)	Geliri	Çayır (Dönüm)	Geliri	Kiraya vermiş olduğu sebzevât (Bab)	Geliri	Müste'ciri olduğu sebze bahçesi (Bab)	Geliri
Umurbey	120,5	5.919,5	114	5.415	139,5	1.710	10	320		
Alibey	23	1.060	25	1.160	21	420				
Toprak										
Sarıcaş	24,5	3.647	7,5	400					2	3.350
Haylan	5	594								
Kavak	4,75	438								
Hacı Salih	36	6.393,5								
Toplam	213,75	18.019,5	146,5	6.975	160,5	2.130	10	320	2	3.350

En fazla bağa sahip olan 120,5 dönüm ile Umurbey Mahallesi olup yıllık geliri 5.887 kuruştur. Bağlardan sağlanan en yüksek yıllık hasılat ise 6.393,5 kuruş ile Hacı Salih Mahallesi'ne aittir. Ancak burada dikkati çeken bir husus vardır: Hacı Salih Mahallesi 36 dönüm bağı ile 120,5 dönüm bağı olan Umurbey Mahallesi'nden daha fazla gelir elde etmiştir. Bunun sebebi ise bağlardan sağlanan hasılatın Hacı Salih Mahallesi'nde daha yüksek yazılmasıdır.

Tablo 8: Bağ-bahçe-çayır-sebzevâtların miktarının ve yıllık gelirlerinin genel toplamı

Mahalle	Toplam Dönüm	Toplam Gelir
Umurbey	384	13.332
Alibey	69	2.640
Toprak	0	0
Sarıcapaşa	34	7.397
Haylan	5	594
Kavak	4,75	438
Hacı Salih	36	6393,5
Toplam	532,75	30.794,5

Yukarıdaki tablo 8’de yer aldığı üzere Sarıcapaşa Mahallesi 34 dönümden yıllık 7.397 kuruş gelir elde ederken daha fazla dönüme sahip olan Alibey Mahallesi yıllık 2.640 kuruş gelir sağlamıştır. Mahallelerdeki bağ, dut bahçesi, çayır ve sebze bahçelerinin toplam arazi miktarı 532,75 dönüm olup yıllık geliri ise 30.794,5 kuruştur.

Çirmen Kazası’nda Hayvancılık

Defterlerde hayvanların cinsleri, yaşları, adeti, varsa geliri gibi birçok özellikleri kaydedilmiştir. Fakat her hayvanın hasılatı bulunmamaktadır. Ayrıca hayvanlardan gelir getirenlerin gelirleri yazılmış olup, gelir getirmeyenlerin de sayıları adet (re’s) olarak defterlerde gösterilmiştir. Büyükbaş hayvanlardan sağman karasığır inek, sağman camus inek ve sağman inek vergiye tabidir. Koşum öküzü, kısır karasığır inek, öküz, tosun, erkek malak, karasığır düvesi ve kısır manda gibi hayvanlardan vergi alınmamıştır. Toplam 723 adet büyükbaş hayvan bulunmaktadır.

Çirmen Kazası mahallelerinde en fazla tespit edilen büyükbaş hayvan; 147 sağman karasığır inek ve 120 kısır karasığır inehtir. Bunun dışında bir adet olan hayvanlar da mevcuttur. Bunlar, Toprak Mahallesi’nde sığır öküzü, Kavak Mahallesi’nde karasığır inek, Umurbey Mahallesi’nde sağman inek, arık kısır camus inek, kısır manda ineği ve dişi camus malak, Sarıcapaşa Mahallesi’nde arık kısır inek olarak tespit edilmiştir. Büyükbaş hayvanlar arasında gelir getirenleri de bulunmaktadır. Bu hayvanlar, sağman karasığır inek, sağman camus inek ve sağman inehtir. 732 büyükbaş hayvan içerisinde hasılat elde edilen büyükbaş hayvanların toplam sayısı 75’tir. Bu hayvanların toplam yıllık gelirleri 5.830 kuruş 25 paradır.

Mahallerde toplam 3.420 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Bunlardan sağman ağnam, boz ağnam, sağman keçi, boz keçi, erkek keçi, şişek ağnam, erkek şişek ağnam, kısır ağnam ve erkek kısır ağnam gibi hayvanların üzerinden yıllık vergi verilirken bunların dışında kalan camus kota, erkek kota, kuzu ve oğlak gibi hayvanlardan vergi verilmemiştir. Küçükbaş hayvanlar içerisinde gelir getiren hayvanlar da bulunmaktadır. Bu gelirler bir sağman ağnam 14 kuruş, boz ağnam beş kuruş, sağman keçi 10 kuruş, boz keçi 2,5 kuruş üzerinden hesaplanmıştır. Ancak istisna olarak Kavak Mahallesi’nde bu hesaplamanın diğer mahallelere nazaran daha düşük yapıldığı tespit edilmiştir. Alibey Mahallesi’nde küçükbaş hayvancılık ile uğraşan hane bulunmamaktadır. Çirmen Kazası’nın mahallelerinde toplam 3.420 küçükbaş hayvandan gelir elde edilen küçükbaş hayvan sayısı 2.384’tür. Bu hayvanların toplam yıllık gelirleri ise 21.313,5 kuruştur.

Çirmen Kazası’na ait mahallelerin temettuat defterlerinde, hayvan türleri arasında yük ve binek hayvanlar da mevcuttur. Bu hayvanlar ulaşım ve taşımacılıkta kullanılmaktaydı. Günlük hayatı kolaylaştıran bu hayvanlar arasında gelir getiren hayvanlar da mevcuttur. Yük ve binek

hayvan olarak merkep, bargir (beygir), kısrak ve tay olmak üzere dört hayvan mevcuttur. Bu hayvan türleri arasında gelir getiren tek hayvan taylı kısrak olmuştur. Onun dışında mevcut olan yük ve binek hayvanlar arasında vergiye tabi olan yoktur. Taylı kısraktan sadece Hacı Salih Mahallesi'nden gelir elde edilmiştir. 12 adet taylı kısrak 500 kuruş gelir getirmiştir. Umurbey Mahallesi'nde bulunan üç adet taylı kısraktan bir gelir sağlanılmadığı tespit edilmiştir.

Hayvancılık dışında toprağa ihtiyaç duyulmadan yapılabilecek önemli bir diğer ekonomik faaliyet ise arıcılıktır. Çirmen Kazası mahallelerinde toplam 240 adet arı kovanı bulunmakta olup bunların yıllık geliri 1.895 kuruştur. Umurbey Mahallesi 182 kovan ile en fazla kovana sahip mahalle olup toplam yıllık geliri 1.420 kuruştur. Sarıcapaşa Mahallesi'nde arıcılıkla uğraşan hane bulunmamaktadır.

Sonuç

Çirmen Kazası'na bağlı Umurbey, Alibey, Sarıcapaşa, Toprak, Haylan, Göçebe Yörükhanından Hacı Salih ve Kavak mahallelerine ait temettuat defterleri incelendiğinde; Umurbey, Alibey, Göçebe Yörükhanından Hacı Salih ve Kavak mahalleleri Müslüman, Haylan, Toprak ve Sarıcapaşa ise reaya mahalleleridir. Umurbey Mahallesi'nde 79, Alibey Mahallesi'nde 22, Kavak Mahallesi'nde 16, Göçebe Yörükhanından Hacı Salih Mahallesi'nde 58, Haylan Mahallesi'nde 10, Toprak Mahallesi'nde 14, Sarıcapaşa Mahallesi'nde 32 hane bulunmakta olup bu hanelerin tahmini nüfusu 1.155 kişidir.

Çirmen Kazası mahallerinde genel olarak tarım ve hayvancılık temel geçim kaynağıdır. Dolayısıyla mesleki yapılanma tarım ve hayvancılık merkezli gelişmiştir. Tarım ve hayvancılıktan geçinenlerin sayısı 201'dir. Esnaf ve ticaret ile ilgili mesleklerin sayısı 158, kamu görevlilerin sayısı 27'dir.

Mahallelerde bulunan tarım alanları, mevrû tarla, gayr-ı mevrû tarla, kiraya verilen mevrû tarla, kiraya verilen gayr-ı mevrû tarla ve müste'ciri olunan tarla olmak üzere beş başlık altında incelenmiştir. Mahallelerde toplam da 4.201,5 dönüm tarla bulunmakta olup bu tarlaların toplam yıllık geliri 150.567 kuruştur. 3.553,5 kuruş ile en az gelire sahip olan Haylan Mahallesi'nin 312 dönüm arazisi varken, 183 dönüm ile en az araziye sahip olan Sarıcapaşa Mahallesi'nin geliri 20.624,5 kuruştur. Buradaki farklılığın sebebi ise arazinin genişliğinden ziyade bu topraklarda hangi ürünlerin yetiştirildiğidir. Kıymeti fazla olan tarım ürünlerinin yıllık gelirleri de fazla olmaktadır. Mahalle arazilerinde genel olarak buğday, çavdar, arpa, mısır, burçak, darı, tütün, fiğ, alâf yetiştirilmiştir. Yetiştirilen tarım ürünlerinin %53'ünü buğday oluşturmaktadır. Buğday, her mahallede yetiştirilen tarım ürünlerinden biri olup aynı zamanda en çok gelir sağlayan üründür.

Hayvancılık, büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, yük ve binek hayvanları ve arıcılık olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır. Toplamda 723 adet büyükbaş hayvan bulunmakta ve bunlardan 75 tanesi gelir getirmektedir. Bu büyükbaş hayvanların yıllık geliri 5.830 kuruş 25 paradır. 3.420 adet küçükbaş hayvandan 2.384 tanesinin yıllık geliri 21.313,5 kuruştur. 112 adet yük ve binek hayvanı, 240 adet arı kovanı bulunmakta olup arı kovanlarından 1.895 kuruş gelir elde edilmiştir.

Her mahallede toplanan toplam, vergi-yi mahsusa, öşr-i üzüm, öşr-i kovan, resm-i kovan ve adet-i ağnam olmak üzere beş farklı vergi bulunmaktadır. Mahallelerden toplanan bu vergiler: Vergi-yi mahsusa 19.924 kuruş, öşr-i üzüm 1.184 kuruş, resm-i kovan 1.391 kuruş, adet-i ağnam 204,5 kuruş, öşr-i kovan 23 kuruştur.

Toprak, Sarıcapaşa ve Haylan mahallelerinde meskûn Gayrimüslimlerden cizye vergisi, gelir durumlarına göre a'lâ, evsat ve ednâ olarak alınmıştır. Evsat düzeyinde vergi veren Toprak Mahallesi'nde 26, Sarıcapaşa Mahallesi'nde 20, Haylan Mahallesi'nde ise 10 kişi bulunmaktadır. Haylan Mahallesi dışında cizye durumu ednâ olan başka mahalle yoktur. Cizye durumu a'lâ olan kişiler çok az olmakla birlikte üç mahallede de bulunmaktadır. Bu verilerden de bu üç mahallede bulunan Gayrimüslimlerin gelir durumları orta düzeyde olup durumu kötü olan bir hane dışında genellikle gelir durumlarının iyi olduğu sonucu çıkarılabilir.

Geliri en fazla mahalleler 45.956 kuruş ile Umurbey'dir. En az gelir ise 2.809 kuruş ile Haylan Mahallesi'ne aittir. Mahaller arasındaki bu büyük farkın oluşmasının en büyük sebebi nüfus farklılıklarıdır. Nüfus farklılığına bağlı olarak diğer bir sebep olarak mahallelerde icra edilen meslekler gösterilebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Maliye Varidat ve Temettuat Defterleri: BOA., ML. VRD. TMT. d, no. 5405; 5413; 5425; 5423; 5433; 5457; 17508.

Diğer Kaynaklar:

Barkan, Ö. L., “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, (1953), s. 1-26.

Becermeren, C., *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri*, Vergi Müfettişleri Derneği Yay., Ankara, 2008.

Bizbirlik A., Atar Z., “19.Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterlerinin Yeri” Saruhan Sancağı Mütevelli Çiftliği Temettuat Defteri Örneği”, *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*, S. 45, (2009), s. 37-57

Cezzar, M., *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.1, TTK, Ankara, 2010.

Çadırcı, M., *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 2013.

Çalık, S., *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Düzeni (15.16. Yüzyıllar)*, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yay., İstanbul, 2005.

Demir, M., 19. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Zile Kaza Merkezinde Ekonomik ve Sosyal Yaşam (Temettuat Kayıtlarına Göre), (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Tokat, 2018.

Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yay., Ankara, 2013.

Durdu, M., “Nüfus ve Temettuat Defterlerine Göre Çirmen Kazası Kovancılar ve Gölcük Köyleri (1844-1845)”, *Selçuk Türkiyat*, S.55, (2022), s. 327-354.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 3, 2. Kitap, (Haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2006.

Gökbilgin, M. T., *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yay., İstanbul, 2007.

Güran, T., “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 41, S. 1-4, (1985), s. 301-319.

Güran, T., *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yay., İstanbul, 1998.

Halaçoğlu, Y., “Çirmen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, (2005), s. 341-342.

İnbaşı, M., “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Ohri Sancağı”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, (2017), s. 1289-1318.

İnciciyan, P. L., Andreasyan, H. D., “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 4-5, (1976), s. 101-152.

Kütükoğlu, M. S., “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarih Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, LIX/225, (1995).

Öztuna, Y., *Avrupa Türkiye’sini Kaybımız Rumeli’nin Elden Çıkışı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, (2014).

Öztürk S., “XIX. Yüzyılda Söğüd’ün Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ekim, S. 106, (1995).

Pakalın, M. Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Evi, İstanbul, (1972).

Serin, M., “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri”, *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası*, Ankara, (1998).

Uğurlu Y., “16. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Merkez Taşra İlişkileri ve Çirmen rneđi”, *ABAD*, 1(2), s. 93-145.

Yükçü, S., Fidancı, N., Soysal, U., “Osmanlı Devleti'nde Temettuat Defterlerinin nemi ve Vergisel Açıdan Değerlendirilmesi: Tire Kazası rneđi” *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.7, (2014), s. 170-199.